Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Bennebroek

Gemeentebeschrijving, februari 1992.

Foto omslag:
Houten villa van het
type Benneth Home aan
de Rijkstraatweg (1920)

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3. **Grondgebruik** *11*
3.1 Agrarisch *11*
3.2 Niet-agrarisch *11*
3.3 Landschapsbeeld *11*

4. **Infrastructuur** *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Wateren *13*
4.3 Dijken en kaden *13*
4.4 Spoor-en voormalige tramwegen *13*

5. **Nederzettingsstructuur** *15*
5.1 Algemeen *15*
5.1.1 Bevolkingsontwikkeling *15*
5.2 Het dorp Bennebroek *15*
5.3 Psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang *16*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *19*
6.1 Het dorp Bennebroek *19*
6.2 Psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang *20*

7. **Stedebouwkundige typologie** *21*

8. **Gebied met bijzondere waarden** *23*

Verantwoording inventarisatie *25*

Geraadpleegde werken *27*

Tabel bevolkingsgegevens *29*

Herkomst afbeeldingen *31*

Afbeeldingen *33*

Register *47*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijk ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatie-gebieden wordt het werk per gemeente verricht.
Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Bennebroek. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Zuid-Kennemerland worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, een stedebouwkundige typologie, een beschrijving van het gebied met bijzondere waarden, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.

De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Bennebroek zijn uitgevoerd door drs. E. van der Kleij, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland. De werkzaamheden bestonden uit een vooronderzoek, het maken van de gemeentebeschrijving en het fotograferen en beschrijven van de geïnventariseerde objecten.

I. Inleiding

De gemeente Bennebroek ligt in het zuidwesten van de provincie Noord-Holland en wordt begrensd door de gemeenten: Heemstede (noord), Haarlemmermeer (oost), de Zuidhollandse gemeente Hillegom (zuid) en de Noordzee (west).
Het grondgebied van de gemeente Bennebroek bedraagt 175 ha, die voor meer dan de helft door de bebouwing van het dorp Bennebroek en van het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang in beslag worden genomen.
In het noordoosten van de gemeente ligt een bos- en weidegebied.

Ten behoeve van een overzichtelijke inventarisatie is de gemeente Bennebroek opgedeeld in de **MIP-deelgebieden: Bennebroek/Bennebroek** en **Bennebroek/Vogelenzang**. Het eerstgenoemde deelgebied valt samen met de bebouwde kom van het dorp Bennebroek, waartoe ook de verspreide bebouwing in het noordoosten van de gemeente wordt gerekend. Bennebroek/Vogelenzang omvat het duidelijk begrensde complex van het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang, dat om de functionele, structurele en architectonische samenhang als apart deelgebied is geïnventariseerd.

De gemeente Bennebroek behoort tot het MIP-inventarisatiegebied (MIP-regio) Zuid-Kennemerland. Dit inventarisatiegebied omvat voorts de gemeenten Haarlem, Heemstede, Bloemendaal en Zandvoort.
(Zie afbeeldingen 1 en 7.)

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

De bodem van de gemeente Bennebroek bestaat voor wat betreft de westelijke helft uit zand en voor wat betreft de oostelijke helft uit veen en klei, dat door (middeleeuwse) overstuiving vanaf de strandvlakte soms een zandig karakter heeft. De grens tussen beide grondsoorten ligt direct ten oosten van de noord-zuidlijn Binnenweg-Schoollaan, twee in elkaars verlengde lopende wegen die in de middeleeuwen op de oostelijke rand van de rond 3000 v. Chr. door de zee opgebouwde strandwal werden aangelegd. Deze naderhand ten dele afgegraven zandrug bestaat uit oud duinzand. De veen - en kleigronden ten oosten van de strandwal strekten zich aanvankelijk uit tot de stuwwal van het Gooi. Als gevolg van inklinking en turfwinning vormden zich in dit uitgestrekte veengebied vanaf 1200 diverse meren, waarvan het Haarlemmermeer het meest omvangrijk was. Door kustafslag bleef dit meer tot aan de drooglegging (1848-1852) een bedreiging voor de venige oostzijde van Bennebroek. Dit veen wordt sinds de genoemde drooglegging aan de oostzijde begrensd door de ringvaart van de Haarlemmermeerpolder. Het reliëf van de bodem varieert van enige meters +NAP op de hoogste delen van de strandwal tot 60 centimeter -NAP in het veengebied.
(Zie afbeelding 8.)

2.2 Afwatering

Het overtollige water van de zandgronden wordt van oudsher natuurlijk afgevoerd naar het veengebied. In dit veengebied, ingepolderd sinds de 17de eeuw, zorgen tal van poldervaarten voor afwatering in oostelijke richting. Tot de drooglegging werd gespuid op het Haarlemmermeer, daarna op de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder. De bemaling van de polder (Bennebroekerpolder) geschiedde tot 1913 met een windmolen, daarna met een motor- en later met een elektrisch gemaal. Thans wordt er geen gemaal meer aangetroffen.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

Rond 1850 was ongeveer de helft van het gemeentelijk grondgebied bebost. Afgezien van de dorpsbebouwing waren de overige gronden ingericht ten behoeve van tuinbouw en veeteelt. De bebossing behoorde bij de diverse buitenplaatsen en bevond zich zowel op het zand als op het veen. De tuinbouw betrof vooral de **bollenteelt**, tussen 1850 en 1940 de belangrijkste agrarische bedrijfstak in Bennebroek. De bollenteelt werd merendeels bedreven op afgegraven delen van de strandwal aan de oostzijde van de Leidsevaart en aan weerszijden van de Bennebroekervaart. Langs het oostelijk deel van de Bennebroekervaart werd ook zandige veengrond voor deze tak van tuinbouw in gebruik genomen. Het resterende veengebied diende als weiland ten behoeve van de veeteelt.

De krachtige ruimtelijke ontwikkelingen die zich in het Interbellum voordeden (zie 5), concentreerden zich vooral op de beboste delen van de zandgronden, waar door buurtsgewijze woningbouw en de stichting van een psychiatrisch ziekenhuis een wijziging in het ruimtelijk karakter optrad.
In de decennia na 1945 veranderde door buurtsgewijze woningbouw ook het ruimtelijk karakter van het overige gemeentegebied. Alleen langs de noord-oostzijde van de gemeente bleef het ruimtelijk beeld van rond 1850 merendeels intact.
(Zie afbeelding 8.)

3.2 Niet-agrarisch

Hoewel het zwaartepunt vóór de aanvang van de MIP-periode lag, bleven de zandwinning en de blekerijen tot in de tweede helft van de 19de eeuw vormen van niet-agrarisch grondgebruik. De zandwinning betrof afgravingen van de strandwal ten oosten van de Leidsevaart en aan weerszijden van de Bennebroekervaart. Hierdoor ontstonden de vlakke terreinen die voor de bollenteelt zouden worden gebruikt. Bollenteelt kwam ook in de plaats van blekerijen, waarvan de laatste twee zich tot in de tweede helft van de 19de eeuw aan de Bennebroekervaart bevonden.

3.3 Landschapsbeeld

Het in 3.1 genoemde ruimtelijk beeld aan de noord-oostzijde van de gemeente wordt aan de oostzijde bepaald door het volwassen loofbos op het terrein van het voormalige Huis te Bennebroek. De westzijde bestaat thans merendeels uit weiland. Dit vlakke weiland, ontstaan na zandafgraving, was tot na de Tweede Wereldoorlog ingericht voor de bollenteelt. Het weiland wordt aan de noordzijde afgesloten door de bebossing van de Linnaeushof die zich nog op de oorspronkelijke hoogte van de strandwal bevindt. Ook aan de zuidzijde van de gemeente kan de oorspronkelijke strandwalhoogte nog worden waargenomen in de zogenaamde 'steilranden', onstaan na afzanding van de strandwal in het aangrenzende Hillegom.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Het wegennet van de gemeente Bennebroek heeft vooral een (inter)-lokale functie. Alleen de van noord naar zuid lopende Rijksstraatweg, onderdeel van de in oorsprong middeleeuwse kustroute tussen Den Haag en Alkmaar, is van regionale betekenis.
De rechthoekige structuur van het hoofdwegennet bestond al vóór 1850 en is tijdens de MIP-periode nauwelijks uitgebreid. Naast de Rijkstraatweg wordt deze structuur bepaald door de noord-zuidverbinding langs de Leidsevaart, de noord-zuidverbinding: Binnenweg-Schoollaan en de oost-westverbinding: Meerweg-Bennebroekerlaan-Zwarteweg. Behalve de Rijksstraatweg, die deze naam kreeg bij de bestrating in de vroege 19de eeuw, werden de genoemde wegen tussen 1850 en 1865 alle verhard.
Evenwijdig aan Schoollaan en Rijksstraatweg werd rond 1930 de Bennebroeker Dreef aangelegd. Deze brede weg is de enige noord-zuidverbinding uit de MIP-periode. De weg diende ter ontsluiting van het geaccidenteerde gebied tussen Schoollaan en Rijksstraatweg, dat vanaf circa 1930 met het oog op de woningbouw door exploitanten in beheer was genomen ('Het Duin' zie 5.2).
(Zie afbeelding 9.)

4.2 Wateren

De belangrijkste waterwegen in de gemeente Bennebroek, de noord-zuidverbinding Leidsevaart en de oost-westverbinding Bennebroekervaart, dateren beide uit de 17de eeuw. In de MIP-periode werden beide vaarten met elkaar verbonden. Hiertoe werd in 1855 de vaart gegraven die vanaf de Bennebroekervaart langs de oostzijde van de Rijksstraatweg naar het noorden loopt, de genoemde weg na een haakse bocht in westelijke richting vervolgens kruist, om als singel tussen de huidige Beukenlaan en Van Itterbaumlaan de Leidsevaart te bereiken.

4.3 Dijken en kaden

In Bennebroek ligt alleen de dijk langs de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder.

4.4 Spoor- en voormalige tramwegen

De spoorlijn tussen Haarlem en Leiden werd in 1842 net ten westen van de gemeente Bennebroek aangelegd. Bennebroek werd door middel van het kort na 1842 gebouwde en in 1880 vervangen station in het aangrenzende Vogelenzang op de spoorlijn aangesloten. Dit station is sinds 1942 voor het personenvervoer en sinds 1956 voor het vervoer van goederen buiten gebruik gesteld.
Tussen 1881 en 1949 was Bennebroek via een tramlijn met Haarlem en Leiden verbonden. Komende uit Heemstede liep de (stoom)tram over de Binnenweg, de Bennebroekerlaan en de Rijksstraatweg. Bij de elektrificatie van 1932 werd het traject verlegd over de Bennebroeker Dreef (4.1). Vanaf de Binnenweg werd hiervoor een vrije baan ten westen van de Nederlands Hervormde kerk gelegd die via een brug over de Bennebroekervaart op de Bennebroeker Dreef aansloot. Deze brug vormt thans de enige herinnering aan de tramlijn.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

Rond 1850 bevatte het grondgebied van de gemeente Bennebroek de geconcentreerde bebouwing van het gelijknamige dorp. Daaromheen lag verspreide bebouwing die werd gevormd door buitenplaatsen, individuele woonhuizen en agrarische bedrijven.
Rond de dorpskern lagen vanaf de tweede helft van de 17de eeuw **buitenplaatsen** waarvan 'Huis te Bijweg' aan de westzijde van de Rijkstraatweg, 'Duinlaan' aan de zuidzijde van de Bennebroekerlaan en 'Duinwijk' of 'Huis te Bennebroek' aan de oostzijde van de Binnenweg de bekendste waren. Huis te Bennebroek was als zetel van de Bennebroekse ambachtsheren het enige grote Bennebroekse buiten dat in de tweede helft van de 19de eeuw niet verdween, doch nieuw werd opgetrokken binnen een landschappelijke tuinaanleg naar ontwerp van J.D. Zocher jr.
Naast sloop van de buitenplaatsen bestonden de ruimtelijke ontwikkelingen na 1850 uit vervanging en verdichting van de dorpsbebouwing en uitgroei langs bestaande hoofdwegen. Na 1920 zette dit proces zich voort, nu ook met buurtsgewijze uitbreidingen. De grootste veranderingen deden zich echter voor in de decennia na 1945, toen buurtsgewijze woningbouw zorgde voor een verdichting binnen de bebouwde kom en een uitbreiding van deze kom over het grootste deel van het gemeentelijk grondgebied.
(Zie afbeeldingen 2 t/m 7, 11 t/m 13.)

5.1.1 Bevolkingsontwikkeling

De bevolkingsgroei in de tweede helft van de 19de eeuw werd naast een geboorte-overschot bij de autochtone bevolking ook bepaald door de immigratie van arbeiders die werk vonden in de bollenkwekerijen.
Op zeer bescheiden schaal begonnen zich vanaf circa 1900 renteniers, gepensioneerden en welgestelde forensen in het natuurrijke Bennebroek te vestigen. De grote bevolkingsgroei die zich tussen 1920 en 1940 voordeed zou vooral worden bepaald door de vestiging van een steeds breder wordende groep stedelingen die het zich kon permiteren om buiten de stad te gaan wonen. Ook zorgden de bewoners van het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang (136 pp. in 1928, ca 700 pp. in 1940) voor een toename van het vestigingsoverschot. De bevolkingsgroei van na 1945 werd vooral bepaald door de komst van forensen.
Voor de bevolkingsaantallen gedurende de MIP-periode en in 1991 wordt verwezen naar de tabel bevolkingsgegevens op p. 29.

5.2 Het dorp Bennebroek

Behorende tot de domeinen van de Graven van Holland werd Bennebroek in het begin van de 14de eeuw in verband met de turfwinning voor het eerst in officiële stukken vermeld. In de loop van de 15de eeuw kwam aan de turfwinning grotendeels een einde, waarna de bevolking zich vanaf de 16de eeuw richtte op de landbouw, het zandtransport en het blekersbedrijf. Na vanaf de 15de eeuw te hebben behoord tot de heerlijkheid Heemstede ontstond de huidige omvang van de gemeente bij de belening van de heerlijkheid Bennebroek aan Adriaan Pauw in 1653. Omdat het buurtschap De Glip als oude Bennebroekse kern voortaan onder Heemstede ging ressorteren ontwikkelde zich na 1653 een kruisvormige nieuwe kern bij de samenkomst van de oude strandwalroute Binnenweg-Schoollaan en de nieuw gegraven Bennebroekervaart. Op enige afstand ten noorden van deze

kruising werd in 1680 de Bennebroekse dorpskerk naar ontwerp van Pieter Post uit 1664 voltooid.

Afgezien van vervanging van bestaande bebouwing en al dan niet incidentele woningbouw langs de doorgaande wegen, deden zich tot in het laatste decennium van de 19de eeuw geen grote veranderingen voor in de ruimtelijke structuur. Na 1890 leidde de verdergaande bevolkingstoename tot verdichting, vervanging en uitgroei van de bebouwing. Dit gebeurde langs Schoollaan, Bennebroekerlaan, Leidsevaart en het noordelijk deel van de Rijksstraatweg tussen Bennebroekerlaan en de brug over de in 1855 gegraven verlenging van de Bennebroekervaart (4.2). Naast woningbouw ontstond ook bijzondere bebouwing als het in 1894 gebouwde raadhuis aan het juist genoemde deel van de Rijksstraatweg, de rond 1900 ten oosten van de Schoollaan gerealiseerde parochiekerk van St. Jozef, het St. Luciaklooster met bijbehorende lagere school en huishoudschool, alsmede de in 1904 gebouwde School met den Bijbel aan het zuidelijk deel van de Rijksstraatweg. Min of meer los van deze ontwikkelingen stond de bouw van een monumentaal complex bejaardenwoningen ten noorden van de dorpskern, dat de eigenaren van het Heemsteedse landgoed De Hartenkamp in 1900 uit filantropisch oogpunt lieten bouwen.
De vestiging van welgestelden leidde in de eerste twee decennia van de 20ste eeuw tot incidentele villabouw langs Rijksstraatweg en Bennebroekerlaan. De maatschappelijk breder geschakeerde groep stedelingen die het zich na 1920 kon veroorloven buiten de stad te gaan wonen bracht naast villabouw de behoefte aan middenstandswoningen met zich mee.

Tussen 1920 en 1940 ontwikkelden exploitatiemaatschappijen woonbuurten op de afgegraven strandwal bij de voormalige buitenplaats Huis te Bijweg in het noordwesten van de gemeente en op de strandwal ten oosten van de Rijkstraatweg. Nabij Huis te Bijweg, tussen Beukenlaan en Zwarteweg ontstond een middenstandsbuurt op een rechthoekig stratenplan. In het geaccidenteerde gebied ten zuidoosten van de Rijksstraatweg werd op een gebogen stratenplan de kleine villawijk 'Het Duin' ontwikkeld.
In het veen tussen Schoollaan en Wilhelminalaan verrees in deze periode een volkswoningbouwcomplex. Hiermee werd in dit deel van het dorp voortgegaan met de bouw van complexmatige arbeiderswoningen waarmee rond 1910 op het zand aan de westzijde van de Schoollaan was begonnen.

De in 1940 nog lang niet volgebouwde villawijk Het Duin werd in de decennia na 1945 in dezelfde trant verder ontwikkeld. Ten noorden van de Beukenlaan ontstond een tweede villawijk op een gebogen stratenplan uit circa 1935 dat in de vooroorlogse periode alleen aan de zijde van de Rijksstraatweg was bebouwd. Meer naar het zuiden, op de afgegraven strandwal tussen de Zwarteweg werd gebouwd voor middenstand. Hetzelfde gebeurde op de bollengronden achter de lintbebouwing aan de zuidzijde van de Bennebroekerlaan en in het veengebied in het zuidoosten van de gemeente. In dit zuidoostelijk deel van de gemeente had uiteindelijk de grootste naoorlogse uitbreiding plaats.
(Zie afbeeldingen 7 en 11.)

5.3 Psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang
Op de geaccidenteerde en beboste zandgrond in het zuidwesten van Bennebroek kwam tussen 1927 en 1939 het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang tot stand. Het grondgebied behoorde voordien

waarschijnlijk bij landgoed Berg en Dal waar het als wandelbos fungeerde. Hiervan zijn restanten in de vorm van laanbeplanting overgebleven.
Opdrachtgever tot de bouw was 'De Vereniging tot Christelijke verzorging van geestes- en zenuwzieken', die in 1928 een deel van het complex in gebruik nam. Vogelenzang werd gebouwd volgens het sinds het begin van de 20ste eeuw gangbare paviljoensysteem, waarbij de patiënten naar de aard van hun ziekte in daarvoor bestemde paviljoens werden verpleegd.
Het hart van het complex werd opgezet volgens een formeel stedebouwkundig ontwerp (ontwerper nochthans onbekend), waarbij een noord-zuidas de ten oosten hiervan gelegen paviljoens voor vrouwelijke patiënten van die voor de mannelijke patiënten aan de westzijde van de as scheidde. Centraal in de as werden een administratiegebouw, een kerk, een keukengebouw en een bedrijfsgebouw met watertoren geprojecteerd (zie verder paragraaf 6.2 en de hoofdstukken 7 en 8).

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Het dorp Bennebroek

De vervanging en verdichting die vanaf 1890 vrij sterk werd, concentreerde zich vooral aan de Bennebroekerlaan en is daar ook herkenbaar gebleven. Zo trad hier een bescheiden schaalvergroting op door vervanging van individuele panden door al dan niet complexmatige bebouwing met twee bouwlagen in plaats van één bouwlaag. Daarnaast versterkte zich de winkelfunctie, waardoor de winkelpui het aanzien van de Bennebroekerlaan mede ging bepalen.

Van de bijzondere bebouwing die tussen 1890 en 1905 ontstond springen alleen het voormalige raadhuis en de School met den Bijbel door hun situering aan de Rijksstraatweg in het oog. De panden zijn stilistisch beschouwd interpretaties van de neo-renaissance alhoewel de door J.A.G van der Steur gebouwde school in de behandeling van de topgevel ook is beïnvloed door de Engelse landhuisstijl (cottages). Ondanks het feit dat de St. Jozefkerk in de as van de Kerklaan ligt, is de bebouwing van het rooms-katholiek complex door de situering achter de bebouwing van doorgaande wegen onopvallend. Van dit complex, gebouwd in een stilistische vermenging van neo-gotiek en neo-renaissance, is het in U-vorm gebouwde klooster met op de verdieping gelegen kapel het meest omvangrijk. Dit klooster wordt aan de zuidzijde begrensd door een in landsschapsstijl aangelegde tuin. De hoofdingang tot het kloosterterrein ligt aan de zijde van de Schoollaan en is toegankelijk via een gietijzeren hek waarnaast een in rustieke trant opgetrokken houten portiersverblijf staat. Ook het in 1900 naar ontwerp van J. Waller gebouwde blok bejaardenwoningen aan de Van Verschuer Brantslaan 1-12 is door de ligging op een bosperceel ten westen van de Binnenweg niet in het oog springend. De woningen liggen aan weerszijden van een middengang binnen een rechthoekig volume van één bouwlaag onder kap die in de nok door een kleine klokketoren wordt verlevendigd.

De incidentele villabouw van rond 1900 kenmerkt zich door een gevarieerde behandeling van opstand en kap en een bouwhoogte van twee lagen.
De villa's die na de Eerste Wereldoorlog werden gebouwd bevatten over het algemeen een parterre waarboven één of twee bouwlagen in de kap zijn gebracht. Opstand en kap zijn ook hier gevarieerd uitgevoerd. In de verschillende hoogten van de kapvoeten en de golvende bedekking met riet of leipan is echter invloed van Gooise en Engelse landelijke bouwkunst waarneembaar, waardoor hier uit typologisch oogpunt van landhuizen wordt gesproken. Binnen de categorie van landelijke woonhuizen kent Bennebroek enige voorbeelden van houtskeletbouw waaronder een zogenaamd 'Benneth Home' (typenaam) aan de Rijksstraatweg. Deze uit de Verenigde Staten afkomstige montagewoning vormt een uniek voorbeeld van de gevelopbouw met een houten lei, de zogenaamde 'shingle'.
De middenstandswoningen werden tussen 1920 en 1940 zowel individueel, met twee onder één kap, of met meer onder doorlopende kap uitgevoerd. De over het algemeen rechthoekige bouwvolumes bevatten één of twee bouwlagen en worden gedekt door een markant zadel- of schilddak met overstek. Het gebruikte bouwmateriaal is rode baksteen, de kapbedekking bestaat meestal uit pannen en soms uit riet. De eerste twee typen werden zowel in de villa-als in de middenstandsbuurten gebouwd, het complexmatige type alleen in de middenstandsbuurt tussen Beukenlaan en Zwarteweg. Deze blokken bestaan uit één

bouwlaag onder kap, die is samengesteld uit langs- en dwarskappen. Hetzelfde geldt voor de complexmatige woningwetbouw die in dezelfde periode tussen Schoollaan en Wilhelminalaan werd gerealiseerd.

De woningbouw uit de decennia na 1945, waarbij in de villa's de invloed van de landelijke bouwkunst soms herkenbaar is, bestaat grotendeels uit eengezinswoningen. Van de bijzondere bebouwing kan het in kubistische trant gebouwde complex van gemeentehuis en bibliotheek aan de Bennebroekerlaan worden genoemd (1972).

6.2 Psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang

De architectuur van het complex werd tussen 1927 en 1939 ontworpen door de Oegstgeestse architect A.T. Kraan. Aan weerszijden van de as ontwierp hij symmetrische paviljoens die elkaars spiegelbeeld vormen. Terreininwaarts maakte een vrijere groepering onder meer de toepassing van op het zuiden gerichte vlinderplattegronden mogelijk.
De prominent gesitueerde gebouwen in de as werden ook als zodanig ontworpen. Aan de zuidzijde verrees in 1927 het als hoofdgebouw ontworpen en kort nadien vergrote administratiegebouw waarop in bakaardewerk de naam van het ziekenhuis werd aangebracht. Ten noorden hiervan werd in 1932 de kerk gebouwd die als centraalbouw ook het hart van het complex zou gaan vormen. Ten noorden daar weer van stond sinds 1928 het keukengebouw (verdwenen), in welk jaar ook de markante watertoren op het noordelijk einde van de as werd gebouwd.
Kraan, die zijn gebouwen stilistisch in een verstrakte versie van de Amsterdamse School ontwierp, maakte zowel gebruik van één als twee bouwlagen onder zadel- of mansardekap. De hoofdingangen van de paviljoens, met daarboven de veelal op de directe omgeving geïnspireerde eigennaam als 'Eikenhorst' of 'Vaartzicht', werden steeds in een risalerende partij ondergebracht.

7. Stedebouwkundige typologie

De stedebouwkundige typologie richt zich op de ruimtelijke ontwikkelingen in de gemeente Bennebroek tussen 1850 en 1940. Deze ruimtelijke ontwikkelingen zijn steeds van **niet-stedelijk karakter**. De gebruikte terminologie en arcering is gebaseerd op de publicatie: **Stedebouwkundige ontwikkelingen 1850-1940**, pp.54-74. De stedebouwkundige typologie dient tevens als achtergrond voor de aanduiding van het gebied met bijzondere waarden, dat in hoofdstuk 8 wordt beschreven.

Algemeen: In het als zodanig gearceerde gebied overheerst het wonen. Het betreft hier zowel individuele als complexmatige bebouwing die tussen circa 1920 en 1940 binnen het rechthoekig stratenplan tussen Zwarteweg en Beukenlaan tot stand kwam. Ook de complexmatige woningwetbouw tussen Schoollaan en Wilhelminalaan wordt hier aangegeven.

Villagebied: De villabuurt 'Het Duin' is als zodanig gearceerd omdat hier sprake is van vilabouw op ruime kavels binnen een wegenplan met bijzondere vormkenmerken.

Lineaire ontwikkelingen: Het beteft hier de ruimtelijke ontwikkelingen die zijn gericht op één structuurbepalend element, in dit geval de tweezijdige bebouwing aan de Rijksstraatweg tussen de brug over de verlengde Bennebroekervaart en de T-kruising met de Kleine Sparrenlaan. Ook de bebouwing aan de zuidzijde van de Bennebroekerlaan is als zodanig aangegeven.

Medisch-sociaal gebied: De arcering beslaat het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang in het zuidwesten van de gemeente.

Groene gebieden: Gearceerd zijn de bos- en parkachtige gebieden aan de noordzijde van de gemeente en de tuin van het St. Luciaklooster.
(Zie afbeelding 10.)

8. Gebied met bijzondere waarden

Een 'gebied met bijzonder waarden' is een samenhangend gebied dat waarde ontleent aan de stedebouwkundige structuur en de architectonische invulling daarvan. De samenhang van deze invulling is belangrijker dan de afzonderlijke elementen. Er is derhalve steeds sprake van ensemblewaarden.

In Bennebroek is het complex van het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang als zodanig aangegeven. Bij dit volgens het paviljoensysteem gebouwde ziekenhuis voor mannelijke en vrouwelijke patiënten van protestants christelijke origine, is sprake van een totaalontwerp dat tot uiting komt in een duidelijke relatie tussen het stedebouwkundig plan en de architectonische invulling. Naast een stedebouwkundige en architectonische waarde vertegenwoordigt het complex een sociaal-historische waarde in verband met opvattingen over de verzorging van geesteszieken in het Interbellum (zie 5.3, 6.2, 7).

Na 1970 werden delen van de architectuur door nieuwbouw vervangen die wel van het oorspronkelijke karakter van het complex afwijkt, doch hier geen bepalende invloed op heeft. Dit zou wel gebeuren wanneer één van de gebouwen langs de hoofdas door nieuwbouw zou worden vervangen.
(Zie afbeelding 10.)

Verantwoording inventarisatie

Binnen de grenzen van de gemeente Bennebroek zijn circa 70 objecten geïnventariseerd die voldoen aan één van de volgende criteria of een combinatie daarvan:

1. van belang vanwege de architectonische vormgeving;
2. van belang vanwege de beeldbepalende situering;
3. van belang als onderdeel van een ensemble;
4. van belang vanwege de oorspronkelijke functie;
5. van belang vanwege de uniciteit;
6. van belang voor de lokale geschiedenis;
7. van belang vanwege de sociaal-historische waarde.

De **architectonische vormgeving**, waarbij is gekeken naar proportionering en detaillering, is een architectuurhistorische waarde die kan samengaan met alle overige criteria. Een voorbeeld hiervan is de villa 'Huize Eikenhorst' aan de Rijksstraatweg 71.
De **beeldbepalende situering** betreft de plaats van een object of complex in het straatbeeld. Een voorbeeld hiervan is het winkelwoonhuis met trapgevel nabij de hoek van Bennebroekerlaan en Schoollaan.
Van belang als onderdeel van een ensemble heeft betrekking op panden die in samenhang met de omliggende of aangrenzende bebouwing een beeld vormen dat van belang is voor een bepaalde ruimtelijke ontwikkeling. Dit criterium is onder andere toegepast bij de geïnventariseerde objecten van het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang.
Vanwege de **oorspronkelijke functie** is gaaf bewaard gebleven incidentele bebouwing geïnventariseerd die in oorsprong geen particuliere woonfunctie had en die representatief is voor een bepaalde cultuurhistorische ontwikkeling. Hierbij kan worden gedacht aan het de School met den Bijbel aan de Rijksstraatweg of aan de oude trambrug over de Bennebroekervaart als restant van een verdwenen infrastructuur.
Bij **uniciteit** kan worden gedacht aan objecten en complexen die qua bouwstijl, bouwtype, constructie, materiaalgebruik, of functie uniek (geworden) zijn. Tot deze categorie behoort bijvoorbeeld de montagewoning van het type 'Benneth Home' aan de Rijksstraatweg.
Van belang voor de lokale geschiedenis is gaaf bewaard gebleven of respectvol gerestaureerde bebouwing die niet direct een architectonische betekenis heeft, maar die wel representatief is voor de lokaal-historische ontwikkelingen. Hierbij kan worden gedacht aan gave bollenschuren en landarbeiderswoningen.
Om de **sociaal-historische waarde** zijn woningbouwcomplexen geïnventariseerd die ten gevolge van de woningwet tot stand kwamen. De complexen zijn opgenomen wanneer het oorspronkelijk karakter redelijk gaaf bewaard is gebleven. Om deze reden komen de complexen aan de Schoollaan voor in de inventarisatie.

De MIP-inventarisatie onderscheidt objecten, complexen en gebieden met bijzondere waarde (zie 8).
De MIP-methodiek kan worden nagelezen in de twee RDMZ-publicaties: **Handleiding inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw en Stedebouwkundige ontwikkelingen** zoals vermeld in de lijst van geraadpleegde werken.

De geïnventariseerde objecten en complexen zijn per MIP-deelgebied alfabetisch op straatnaam geordend (zie Inleiding en afbeelding 7).

Geraadpleegde werken

Don, P., *Kunstreisboek Noord-Holland,* Zeist 1987.

Goudeau, J.J.W., *Kerken in Noord-Holland 1800-1940,* Provinciale Monumenten Noord-Holland, Haarlem 1991.

Grote Historische atlas van Nederland 1:50.000. I West-Nederland 1839-1859, Groningen 1990.

Groesbeek, J.W., *Bennebroek, beeld van een dorpsgemeenschap,* Zutphen 1982.

Hoogveld, C., e.a., *Glas-in-lood in Nederland 1817-1968,* SDU Uitgeverij z.j.

Kuyper, J., *Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869.* Herdruk 1984 bij BV Foresta te Groningen,

Monumenten Inventarisatie Project (MIP), *Handleiding inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940),* Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1987.

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland, *regiobeschrijving Zuid-Kennemerland,* Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Haarlem 1992.

Pronk. H, *Provinciale Monumenten Bennebroek,* Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Haarlem 1987.

Stedebouwkundige ontwikkelingen (1850-1940), Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1987.

Wagt , W. de, Houten landhuizen in Bennebroek en Heemstede: Amerikanisme of snobisme?, *Heemschut 1990,* nr.4.

Wilde, J.C. de, *Het trambedrijf van de NZH. Tussen Spaarnestad en Residentie,* Deventer 1985.

Tabel bevolkingsgegevens

Aantal inwoners en bevolkingsgroei van de gemeente Bennebroek tussen 1850 en 1940 per tien jaar.

jaar	aantal	groei
1851	465	
1860	671	206
1870	678	7
1880	818	140
1890	1006	188
1900	1204	198
1910	1300	96
1920	1266	-34
1930	2157	891
1940	3043	886
1991	5507	2464

De gegevens over 1991 werden ontleend aan het jaarboek voor de provincie Noord-Holland 1991, de groeicijfers toegevoegd door de auteur en de aantallen ontleend aan: Databank bevolkingsgegevens, Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland: ingetekend op kaart Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland 1984, volgens de gemeentelijke indeling per 14-03-1988.
2. Gemeente Benneboek 1854: Militaire topografische kaart 1:50.000, verkend 1849-1850, gegraveerd topografisch bureau 1854.
3. Gemeente Bennebroek 1865: Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.
4. Gemeente Bennebroek circa 1900: Topografische kaarten 364 en 365, 1:25.000. 364: verkend in 1875, herzien in 1892, gedeeltelijk herzien tot 1913; 365: verkend in 1876, herzien in 1892, gedeeltelijk herzien tot 1912.
5. Gemeente Bennebroek circa 1940: Topografische kaart 1:25.000, verkend in 1938, gedeeltelijk herzien 1946.
6. Gemeente Bennebroek circa 1980: Topografische kaart 1:50.000.
7. MIP-deelgebieden, bebouwing na 1945: ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
8. Bodem en grondgebruik: ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
9. Infrastructuur: overgetrokken en ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
10. Stedebouwkundige typologie: ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
11. Plattegrond van de gemeente Bennebroek 1936, Provinciale Monumenten Bennebroek kaart VIII.
12. Plattegrond van de gemeente Bennebroek 1962, Provinciale Monumenten Bennebroek kaart IX.
13. Plattegrond van de gemeente Bennebroek 1972, bijgewerkt tot 1885, Provinciale Monumenten Bennebroek kaart X.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

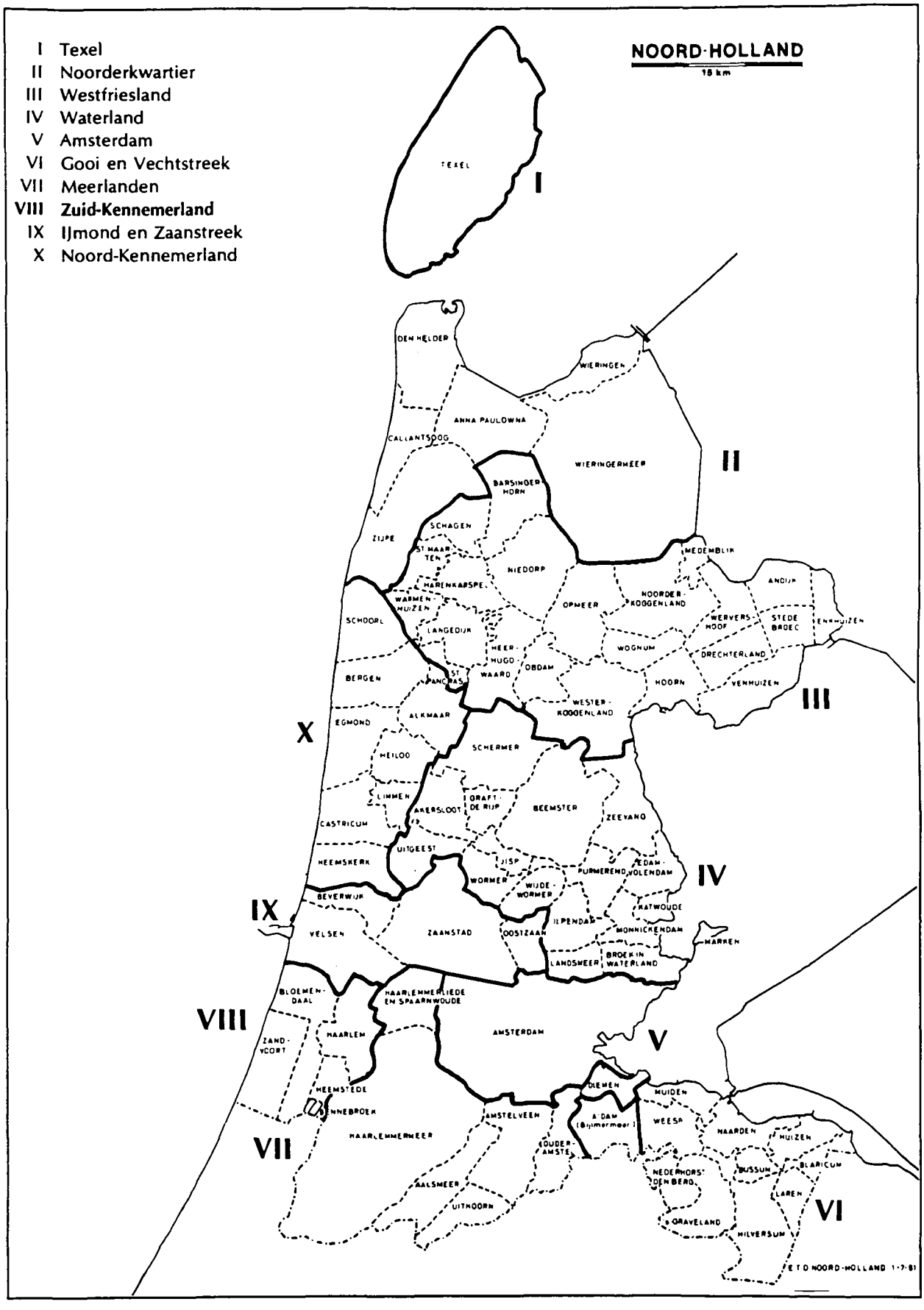

2. Gemeente Bennebroek 1854.

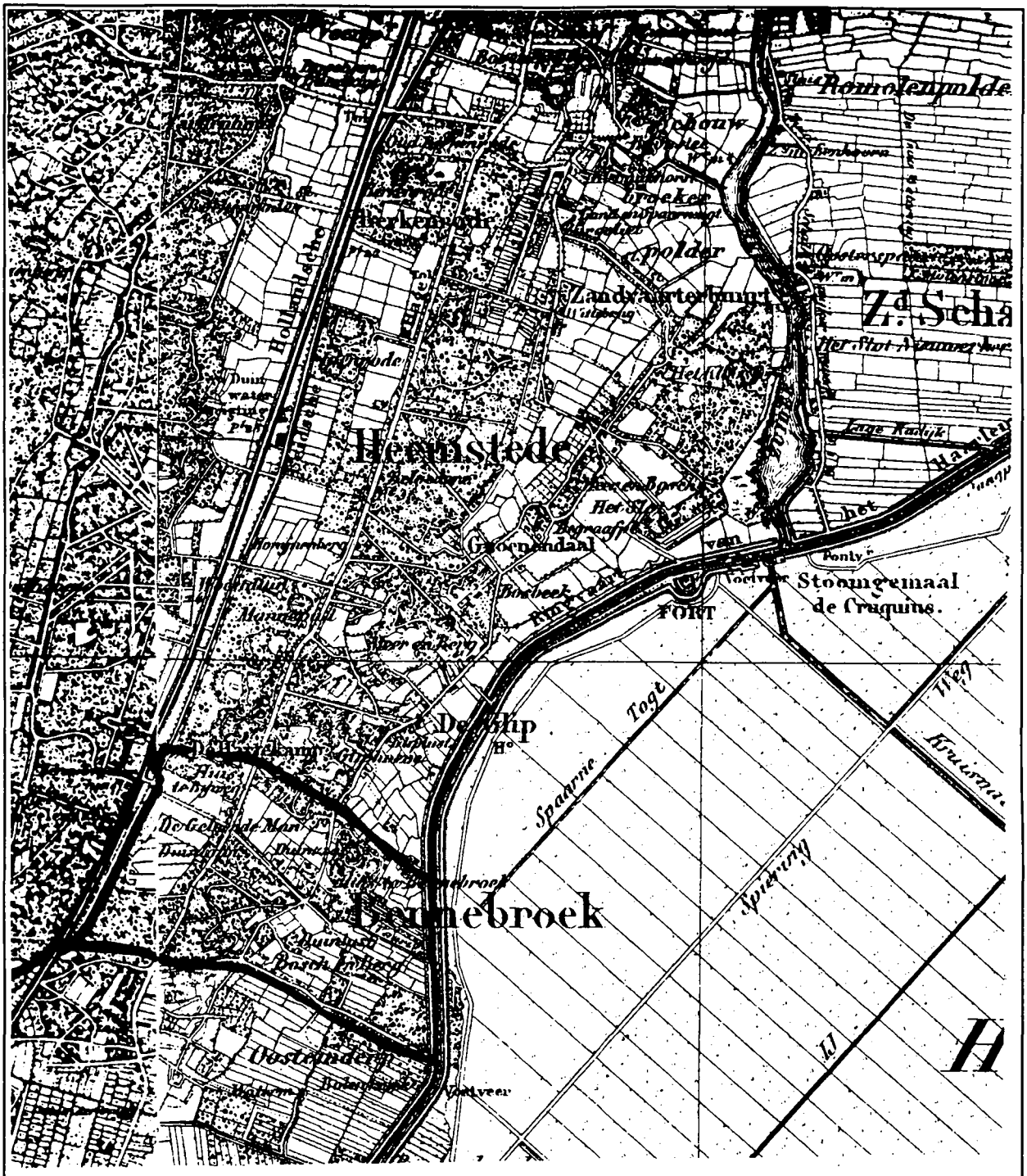

3. Gemeente Bennebroek 1865.

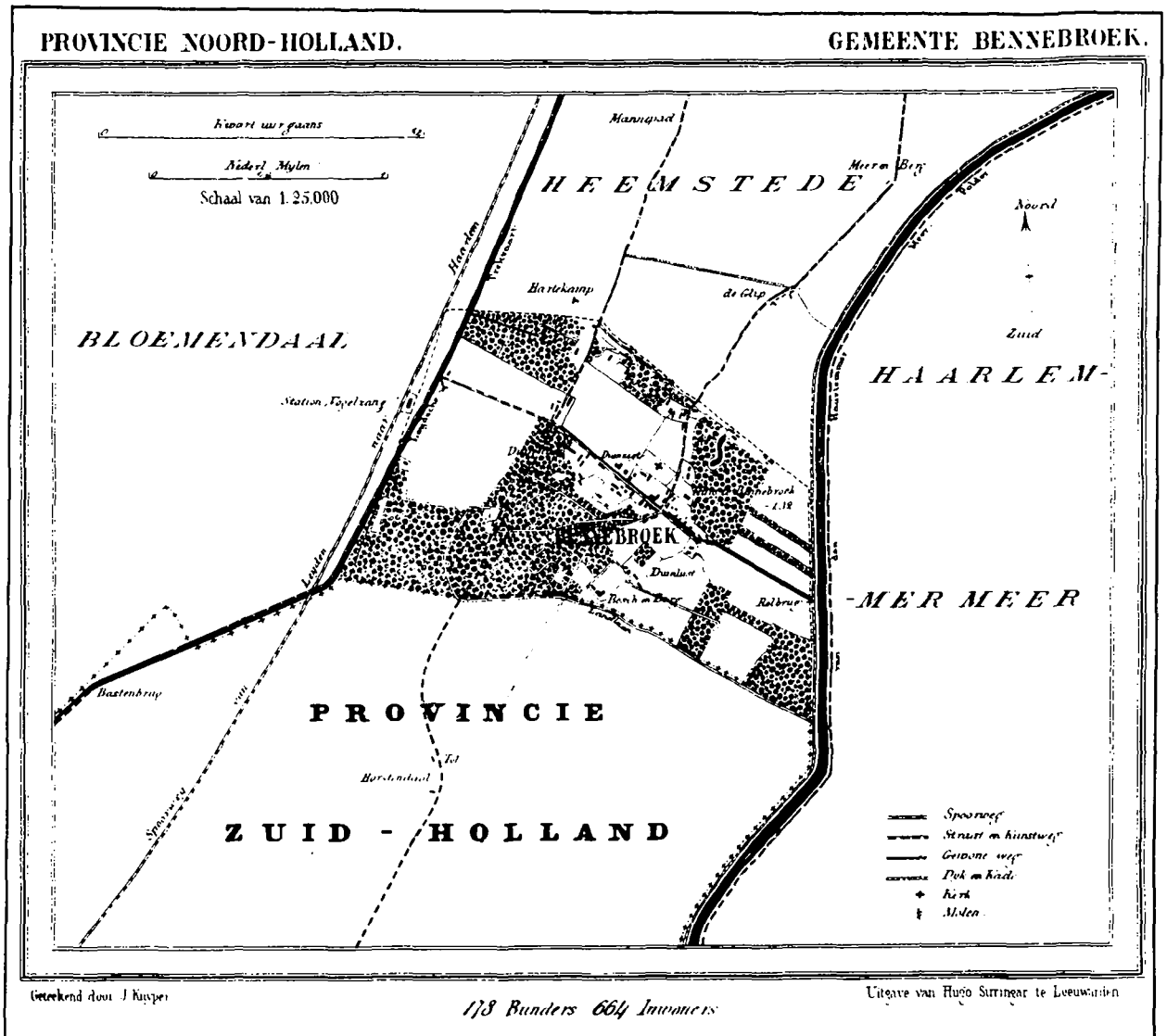

4. Gemeente Bennebroek circa 1900.

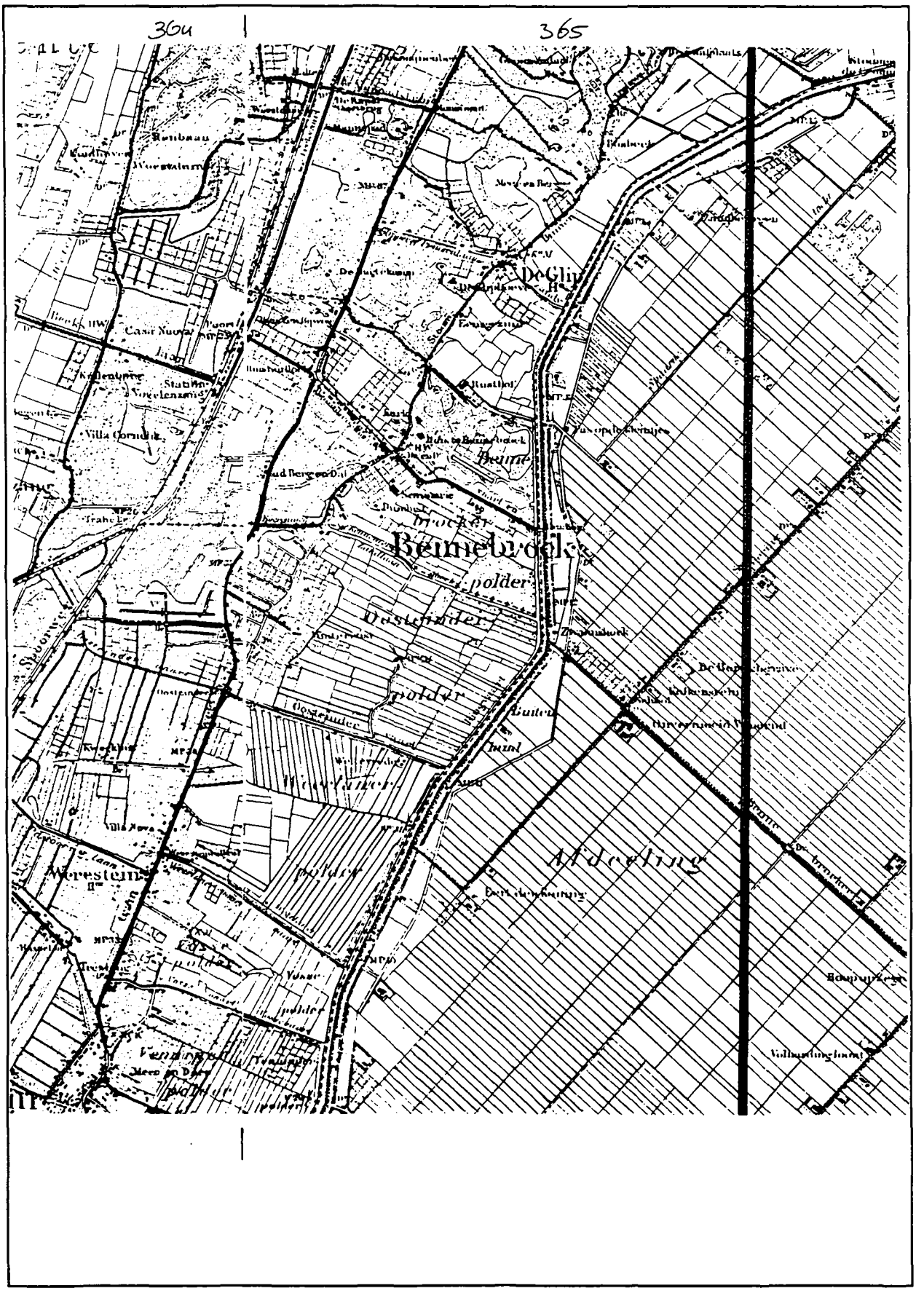

5. Gemeente Bennebroek circa 1940.

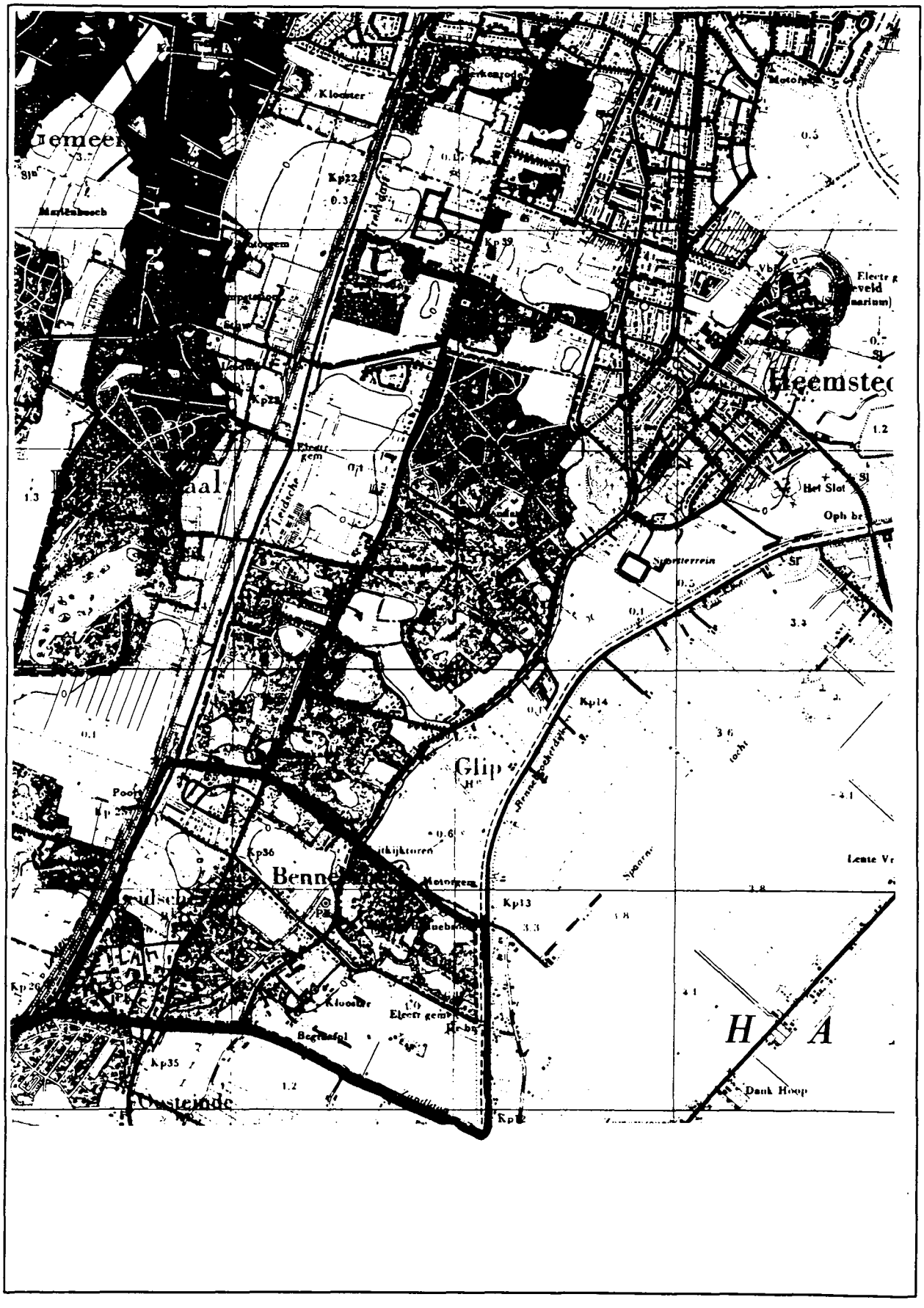

6. Gemeente Bennebroek circa 1980.

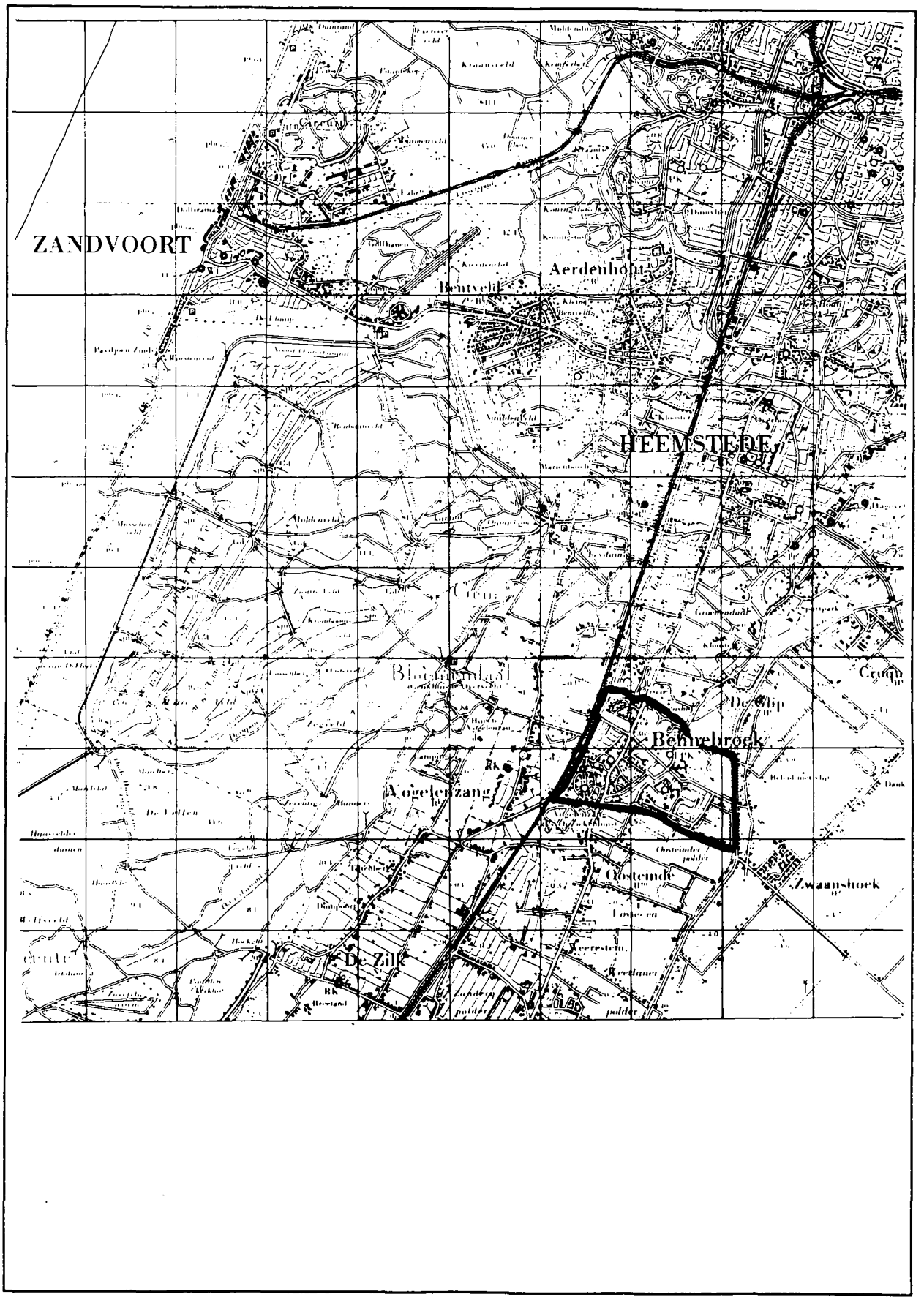

7. MIP-deelgebieden, bebouwing na 1945.

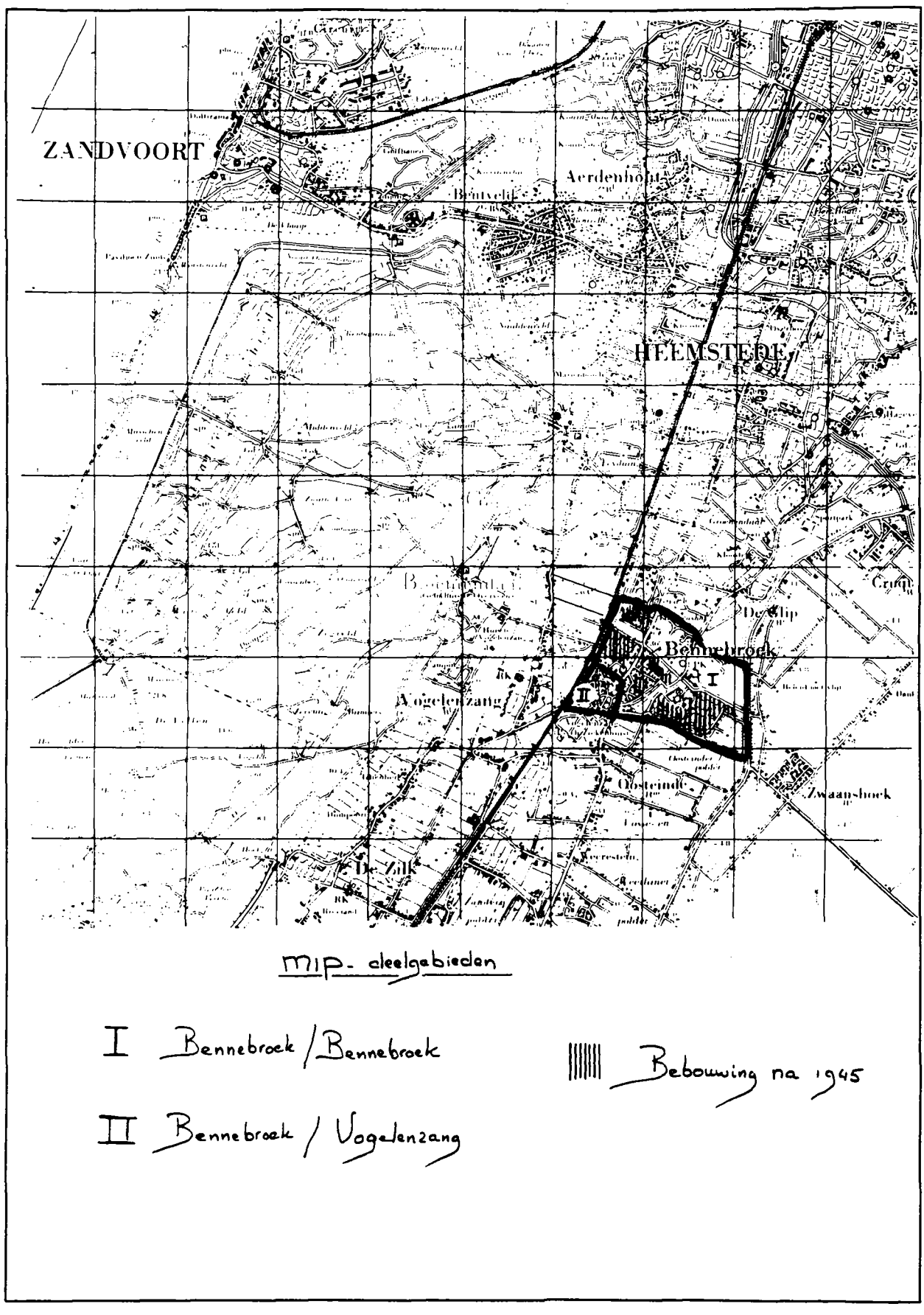

8. Bodem en grondgebruik.

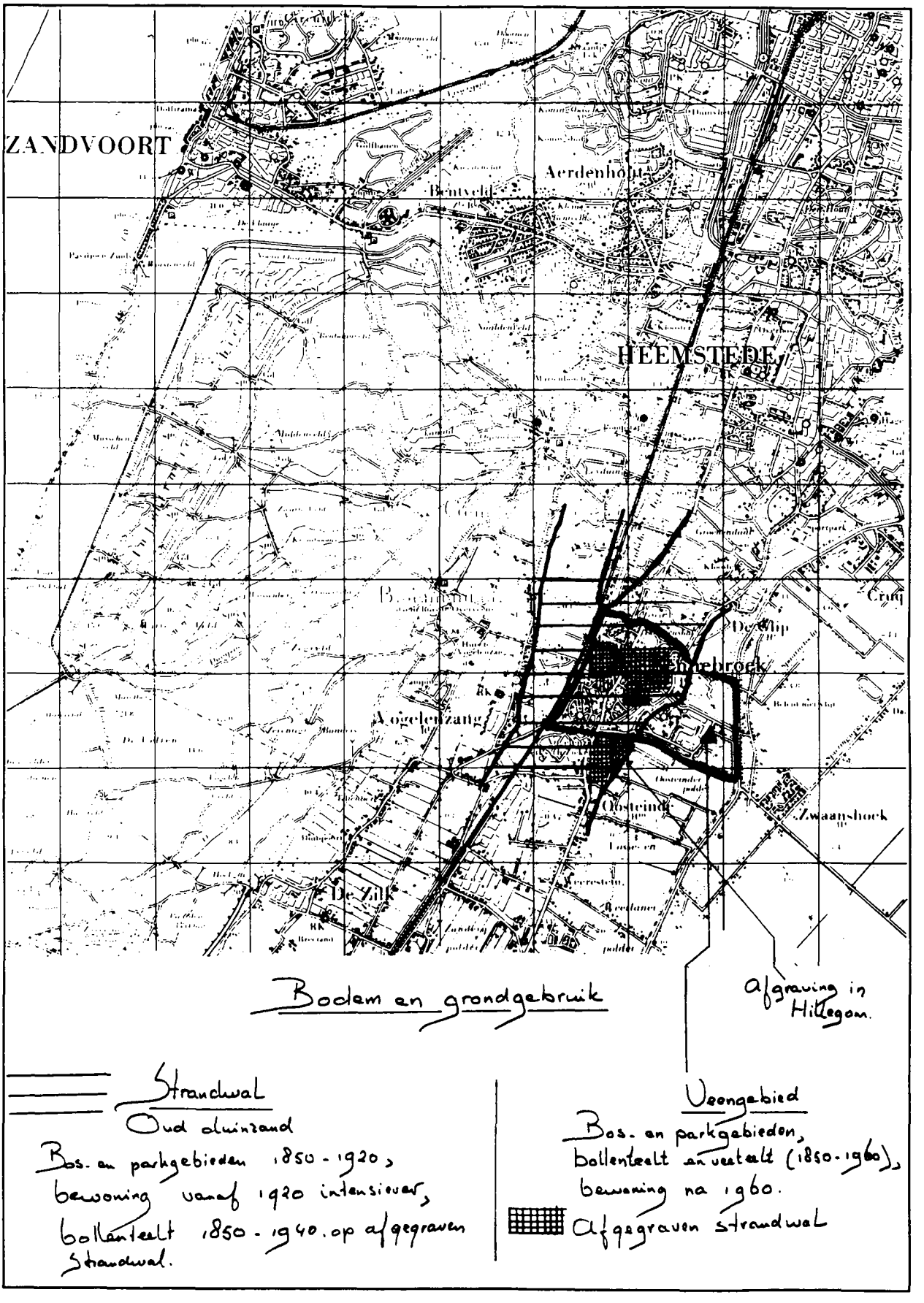

9. Infrastructuur.

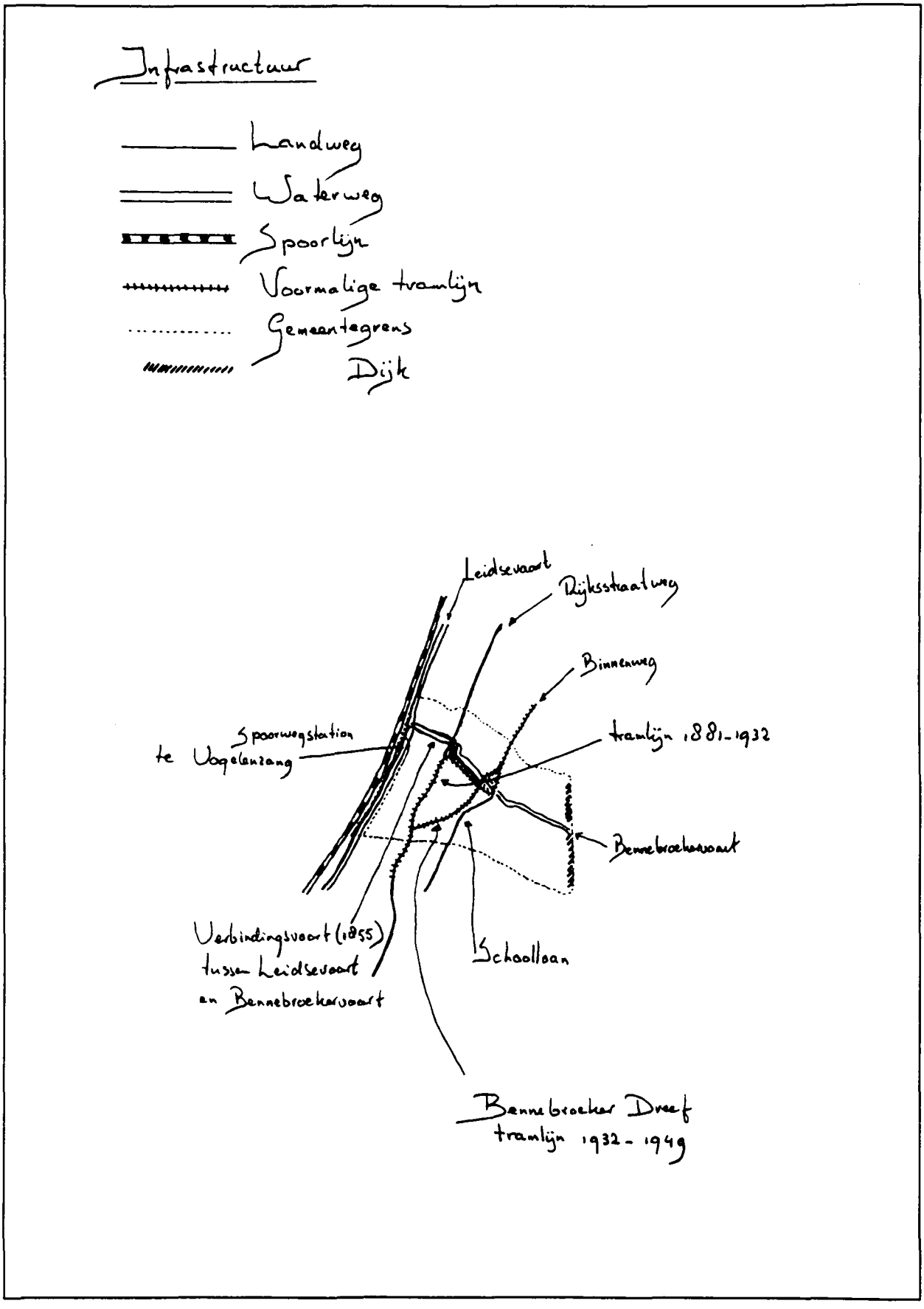

10. Stedebouwkundige typologie.

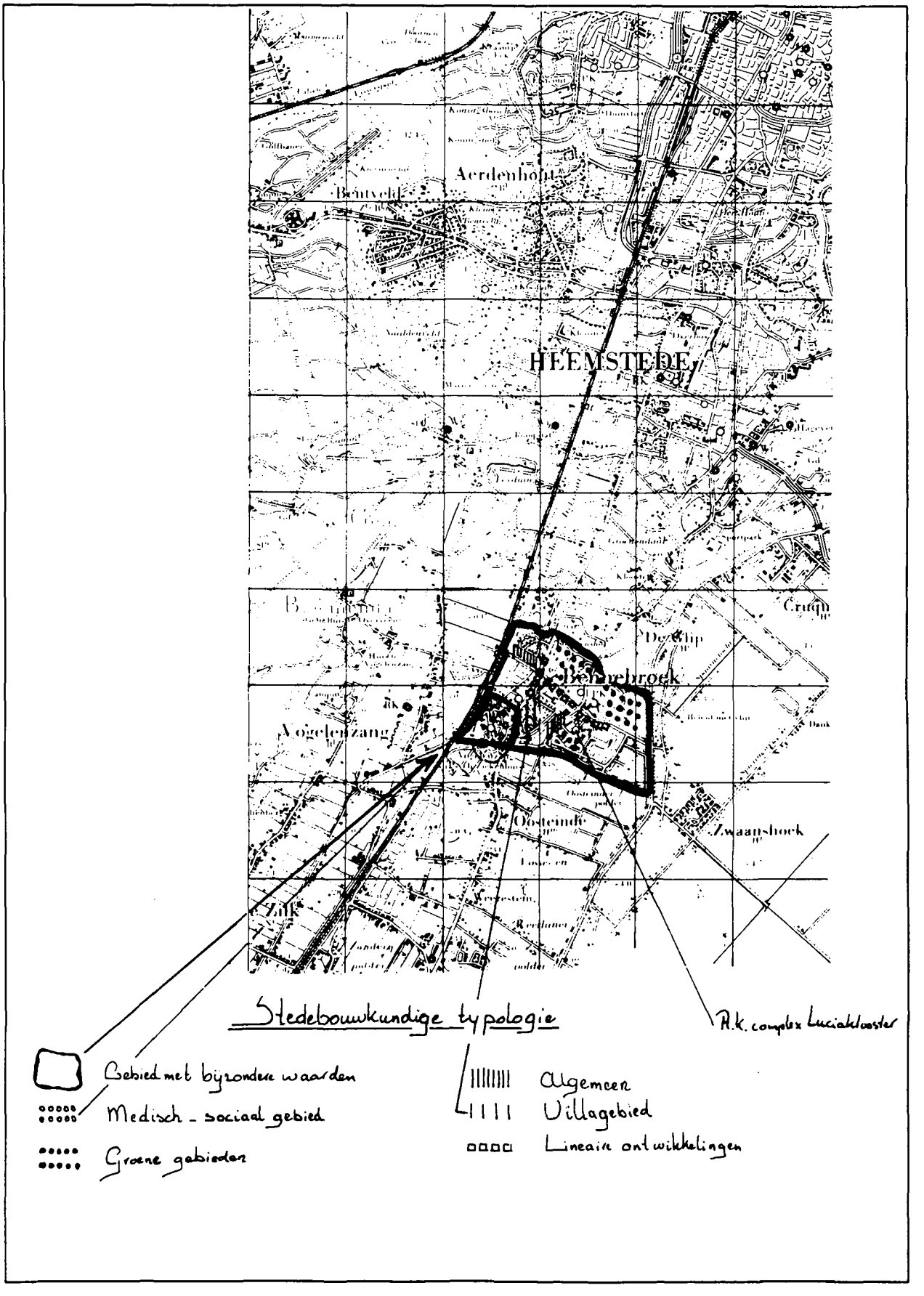

11. Plattegrond van de gemeente Bennebroek 1936.

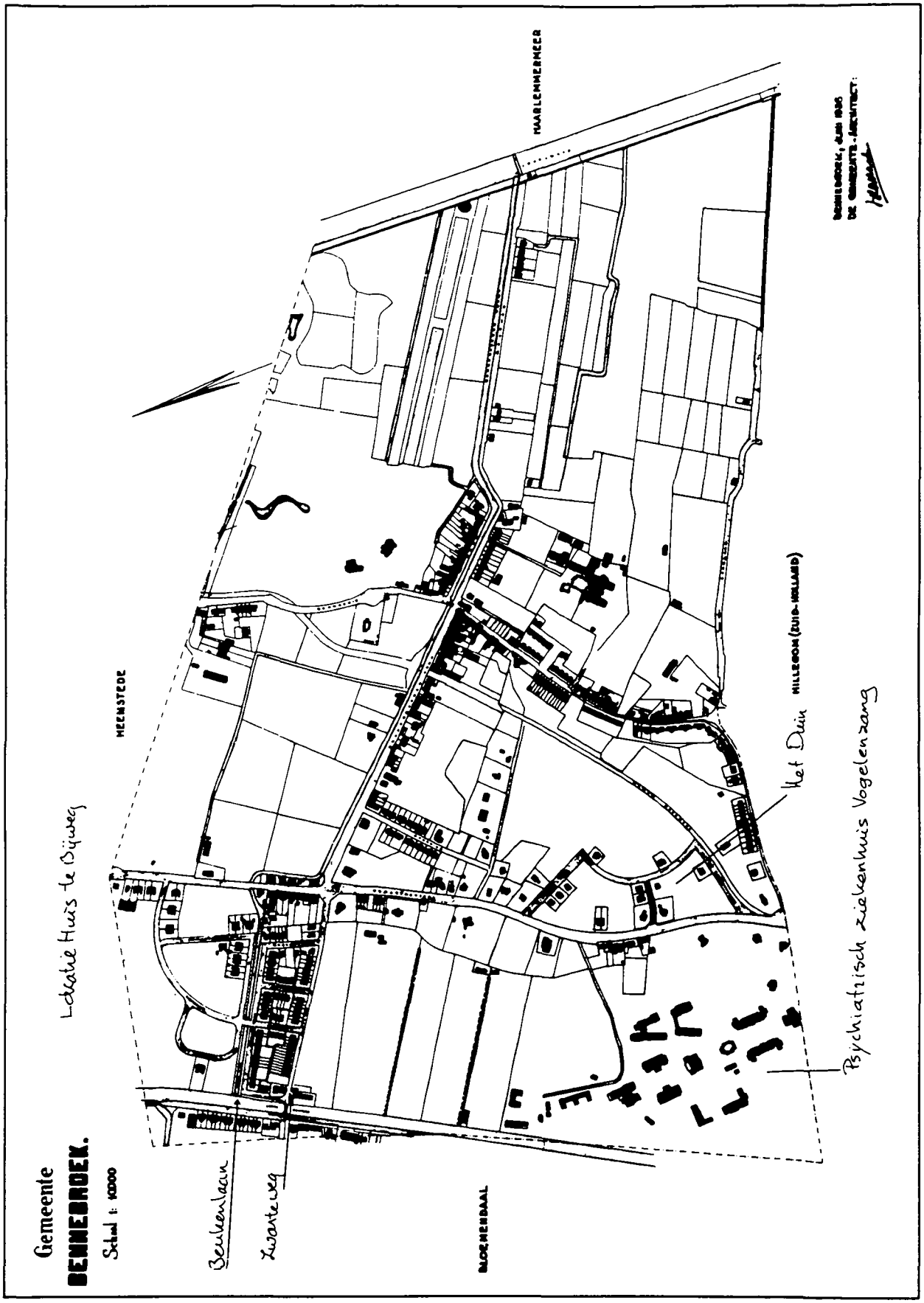

12. Plattegrond van de gemeente Bennebroek 1962.

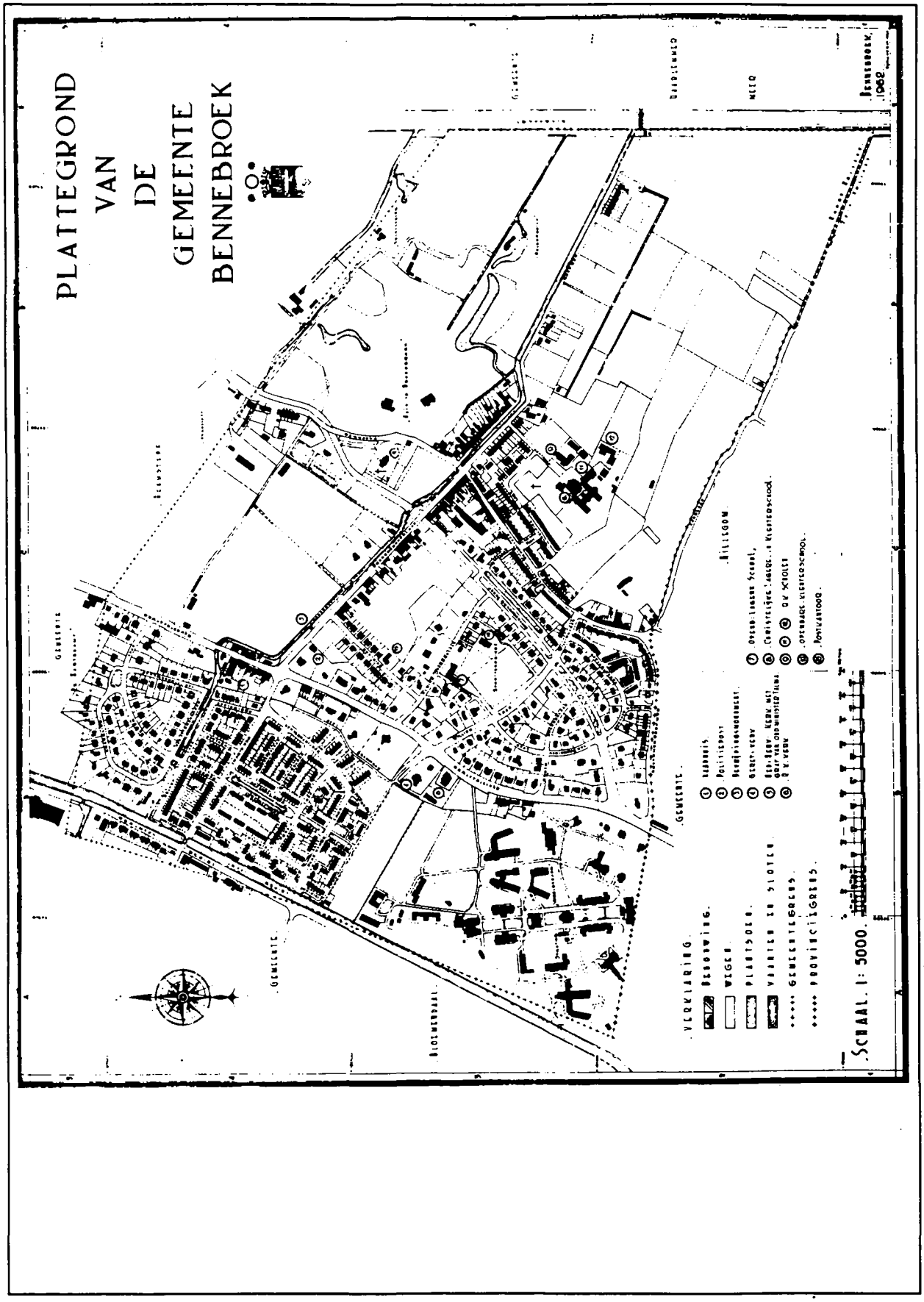

13. Plattegrond van de gemeente Bennebroek 1972.

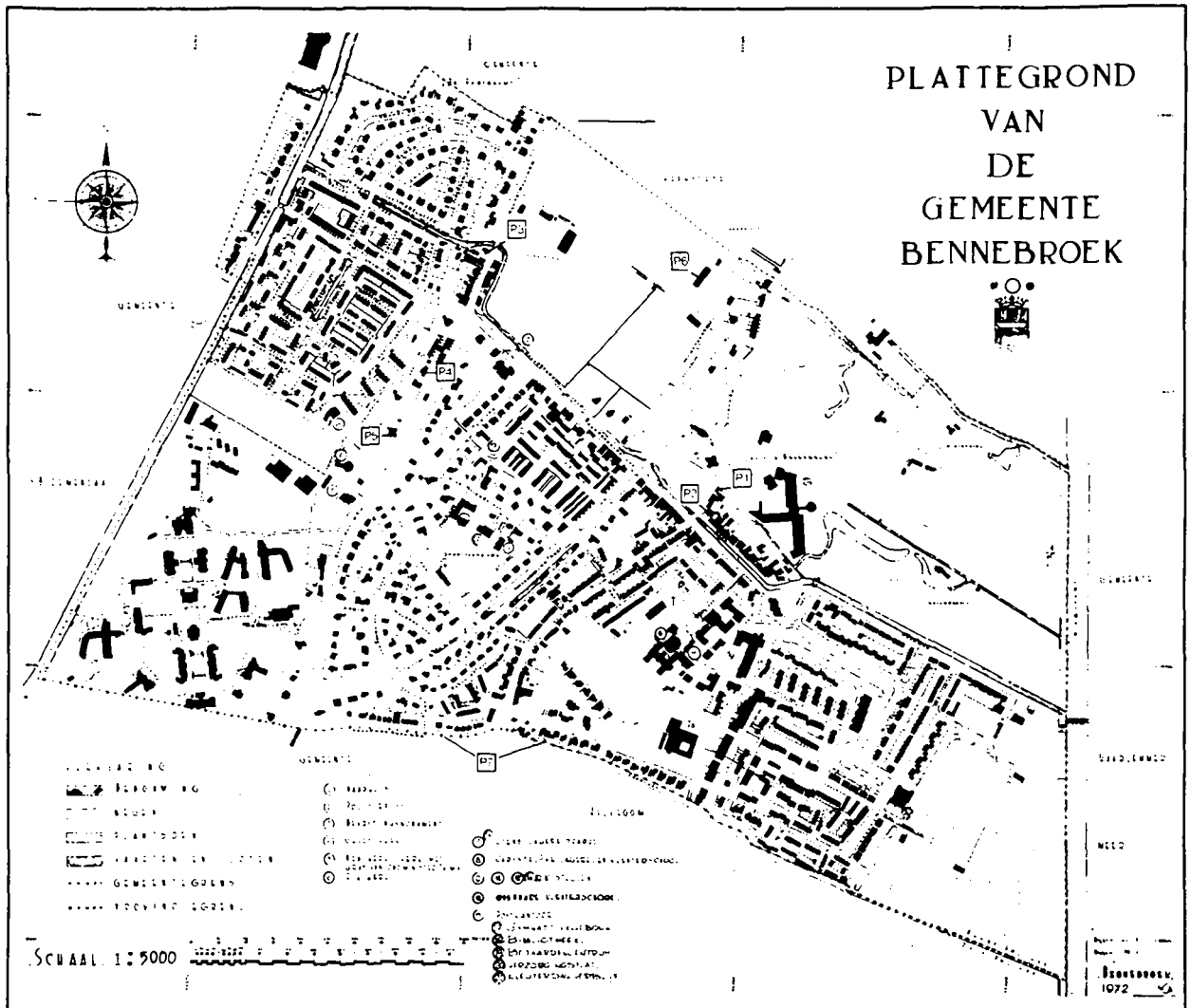

PROVINCIALE MONUMENTEN

P1 – Binnenweg 8
P2 – Binnenweg 14
P3 – Rijksstraatweg 27
P4 – Rijksstraatweg 71
P5 – Rijksstraatweg 79
P6 – Van Verschuer Brantslaan 1 t/m 12
P7 – Zandlaan/Kennemerbeekweg: grenspalen

Plattegrond van de gemeente Bennebroek 1972, bijgewerkt tot en met 1985)
Gemeente Bennebroek)

Register

Bennebroek/Bennebroek

001	Bennebroekerlaan 10	Villa	6424
002	Bennebroekerlaan 21	Woonhuis	6425
003	Bennebroekerlaan 25; 27	Dubbel herenhuis	6426
004	Bennebroekerlaan 29	onbekend	6427
005	Bennebroekerlaan 31	Herenhuis	6428
006	Bennebroekerlaan 43	onbekend	6429
007	Bennebroekerlaan 43	Voetgangersbrug	6430
008	Bennebroekerlaan 93	Winkelwoonhuis	6431
009	Bijweglaan 9	Brug	6432
010	Binnenweg 8	Woonhuis	6433
011	Binnenweg 14	Woonhuis	6434
012	Binnenweg 59	Obelisk	6435
013	Binnenweg 67	Familiegraf Talma	6436
014	Grote Sparrenlaan 1	Landhuis	6437
015	Grote Sparrenlaan 2; 4	Dubbel landhuis	6438
016	Kennemerbeekweg 4	Bollenschuur	6439
017	Kerklaan 6	RK Basisschool	6440
018	Kerklaan 9	Pastorie	6441
019	Kerklaan 11	RK Parochiekerk	6442
020	Kleine Sparrenlaan 1	Landhuis	6443
021	Kleine Sparrenlaan 22	Landhuis	6444
022	Leidsevaart 2	Woonhuis	6445
023	Meerweg 16	Woonhuis	6446
024	Reek 3	Woonhuis	6447
025	Rijksstraatweg 27	Villa	6448
026	Rijksstraatweg 42	Villa	6449
027	Rijksstraatweg 43	Kantoor	6450
028	Rijksstraatweg 46	Villa	6451
029	Rijksstraatweg 48	Landhuis	6452
030	Rijksstraatweg 56; 58	Dubbel woonhuis	6453
031	Rijksstraatweg 71	Villa	6454
032	Rijksstraatweg 75	Woonhuis	6455
033	Rijksstraatweg 76	Landhuis	6456
034	Rijksstraatweg 79	Villa	6457
035	Rijksstraatweg 87; 89	Basisschool voor pr.chr.basisonderwijs	6458
036	Rijksstraatweg 88	Landhuis	6459
037	Rijksstraatweg 93; 95	Dubbel woonhuis	6460
038	Schoollaan 9	Winkelwoonhuis	6461
039	Schoollaan 34-50; 52-68	Woningbouwcomplex	6462
040	Schoollaan 33-45; 47-57	Woningbouwcomplex	6463
041	Schoollaan 70	Vrouwenklooster Franciscanessen	6464
042	Schoollaan 72	Appartementengebouw	6465
043	Van Verschuer Brantslaan 2-10; 1-11	Complex-bejaardenwoningen	6466
044	Wilhelminalaan 2-79	Woningbouwcomplex	6465
045	Zandlaan 3	Bollenschuur	6468

Bennebroek/Psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang

046	Rijksstraatweg 113	Psychiatrisch Ziekenhuis	6469
046A	Rijksstraatweg 113	onbekend	6470
046B	Rijksstraatweg 113	Kerkgebouw	6471
046C	Rijksstraatweg 113	Observatiepaviljoen	6472

046D	Rijksstraatweg 113	Paviljoen	6473
046E	Rijksstraatweg 113	Paviljoen	6474
046F	Rijksstraatweg 113	Paviljoen	6475
046G	Rijksstraatweg 113	Bedrijfsgebouw met watertoren	6476
046H	Rijksstraatweg 113	Opslagloods	6477
046I	Rijksstraatweg 117	Dienstwoning	6478
046J	Rijksstraatweg 115	Dienstwoning	6479
046K	Rijksstraatweg 113	Kleermakerij, stoffeerderij	6480
046L	Rijksstraatweg 113	Paviljoen	6481
046M	Rijksstraatweg 119	onbekend	6482
046N	Rijksstraatweg 113	onbekend	6483
046O	Rijksstraatweg 113	Ontspanningscentrum	6484
046P	Rijksstraatweg 113	onbekend	6485
046Q	Rijksstraatweg 113	Paviljoen	6486
046R	Rijksstraatweg 113	Paviljoen	6487
046S	Rijksstraatweg 111	Dienstwoning	6488
046T	Rijksstraatweg 105	Dienstwoning	6489
046U	Rijksstraatweg 107	Dienstwoning	6490
046V	Rijksstraatweg 105	Dienstwoning	6491
046W	Rijksstraatweg 120	onbekend	6492

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 1, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
drs. E. van der Kleij
Bureau Cultuur
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, september 1992.